

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.26>

ОКРЕМІ ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИКІВ

Янковський В.О.,
аспірант

ПВНЗ «Європейський університет»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9084-359X>

e-mail: nauka.ta.robota@gmail.com

Янковський В.О. Окремі елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків.

Стаття присвячена окремим елементам криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків. Зазначено, що за останні 2 роки суттєво збільшилась кількість досліджуваних нами кримінальних правопорушень, що вимагає від науки та практики нових підходів до досудового розслідування, в тому числі й до криміналістичної характеристики. Основними елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, будуть: спосіб злочину, предмет злочинного посягання, особа злочинця та типові сліди.

Встановлено, що до способів вчинення даних кримінальних правопорушень можна віднести: переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю; використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; привласнення, вимагання, наркотичних засобів, психотропних речовин; незаконний посів або вирощування снотворного маку; незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів тощо.

Зроблено висновок, що групи слідів виготовлення, зберігання, споживання наркотиків та інші, дозволяють здійснювати диференційовану експертизу та ефективно реагувати на різні аспекти наркотичної злочинності. А виявлення устаткування, технологічних матеріалів, кінцевого продукту та інших елементів, пов'язаних із виготовленням наркотиків, стає важливим кроком у розкритті та припиненні діяльності наркоторговців. Деякі ж сліди, такі як запах та мікрочастинки, можуть залишатися при кустарному виготовленні, надаючи додаткові можливості для детекції та затримання злочинців.

Ключові слова: криміналістична характеристика, кримінальне правопорушення, наркотичні засоби, спосіб вчинення злочину, типові сліди злочині.

Yankovsky V.O. Separate elements of the criminal characteristics of criminal offenses related to illegal drug trafficking.

The article is devoted to certain elements of the forensic characteristics of criminal offenses related to illegal drug trafficking. It is noted that over the past 2 years, the number of criminal offenses investigated by us has significantly increased, which requires science and practice to develop new approaches to pre-trial investigation, including forensic characterization. The main elements of the forensic characterization of criminal offenses related to drug trafficking will be: the method of the crime, the object of the criminal offense, the identity of the criminal and typical traces.

It has been established that the methods of committing these criminal offenses include: movement of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors across the customs border of Ukraine outside of customs control or with concealment from customs control; the use of funds obtained from the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues, precursors, poisonous or potent substances or poisonous or potent medicines for the purpose of continuing the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues, precursors, poisonous or potent substances or poisonous or strong medicines; illegal production, manufacture, acquisition, storage, transportation or forwarding of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues; appropriation, extortion, narcotics, psychotropic substances; illegal sowing or cultivation of hypnotic poppy; illegal introduction of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues into the body; tendency to use narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues, etc.

It was concluded that groups of traces of drug production, storage, consumption, and others allow for differentiated examination and effective response to various aspects of drug crime. And the detection of equipment, process materials, final product and other elements related to the manufacture of drugs becomes an important step in uncovering and stopping the activities of drug traffickers. Some traces, such as odor and microparticles, can remain with artisanal production, providing additional opportunities for detection and apprehension of criminals.

Key words: forensic characteristics, criminal offence, narcotic drugs, method of committing a crime, typical traces of a crime.

Постановка проблеми. В сучасному світі однією з найбільш загрозливих та складних проблем, яка викликає серйозні виклики для суспільства, є незаконний обіг наркотиків. Це явище не лише порушує закон та порушує суспільний порядок, але й має глибокі соціальні, економічні та медичні наслідки. Для ефективного реагування на цю проблему та впровадження наукових підходів у слідчу, судову та правозахисну практику надзвичайно важливим стає вивчення окремих елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків. Це дозволяє розглядати проблему в контексті наукового підходу до розслідування, профілактики та боротьби з наркотичною злочинністю.

Стан дослідження. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотиків у своїх працях досліджувало багато вчених, серед яких: С.Ф. Денисюк, І.О. Папуша, І.В. Пиріг, Є.В. Поляков, О.Л. Христов, В.М. Шевчук та інші.

Мета статті полягає у дослідженні окремих елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків.

Виклад основного матеріалу. За 2022 рік було викрито та направлено з обвинувальним актом до суду 19700 кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. А у 2023 році – вже 28800 кримінальних проваджень [1]. Отже ми бачимо, що, на жаль, суттєво збільшилась кількість досліджуваних нами кримінальних правопорушень, що вимагає від науки та практики нових підходів до досудового розслідування, в тому числі й до криміналістичної характеристики.

В узагальненому вигляді криміналістичну характеристику пропонують розглядати як два складники: а) як теоретичну концепцію – основу формування окремих методик розслідування злочинів; б) як робочий інструмент розслідування (його інформаційну базу), як систему зібраних і узагальнених даних про криміналістично значущі ознаки певного виду злочинів. Це узагальнена інформаційна модель, що являє собою систематизований опис типових криміналістично значущих ознак окремих видів (груп) злочинів, що відбивають закономірні зв'язки між ними і слугують основою наукового і практичного вирішення завдань розслідування. З криміналістичної точки зору будь-яка розслідувана подія (злочин) являє собою інформаційну модель певного класу (виду, групи), що піддається достатньо точній діагностиці, а отже – алгоритмізації та прогнозу розслідування. Іншими словами, знання зазначеної інформаційної структури зумовлює стратегію пошуку істини і тактику доказування [2, с. 184].

Як відомо, кримінальне правопорушення досліджується багатьма науками, кожна з яких має на меті дослідити та описати його кримінологічний, криміналістичний, соціальний, морально-етичний та інші аспекти для подальшого використання отриманих відомостей для вирішення відповідних завдань. Тому варто розуміти, що криміналістична характеристика, як і кримінально-правова та кримінологічна, містить інформацію про злочин в цілому, а також складові його елементи

(об'єкт та об'єктивну сторону, суб'єкта та суб'єктивну сторону). На відміну від них, вона являє собою, по-перше, систему тільки криміналістично значимих відомостей про ознаки злочину, а не будь-яких однакових для усіх видів злочинів. По-друге, відомості про ознаки елементів злочину підлягають опису на якісно-кількісному рівні з визначенням кореляційних залежностей між ними, що підвищує практичне значення даної категорії криміналістики [2, с. 185].

На нашу думку, криміналістична характеристика кримінальних правопорушень виступає як узагальнена інформаційна модель, яка містить у собі систематизований опис чітко визначених криміналістично значущих ознак окремих груп та видів кримінальних правопорушень, що мають істотне значення для досудового розслідування та судового розгляду.

Слід також зазначити, що найчастіше в наукових доробках криміналістів згадуються: особа ймовірного правопорушника; ймовірні мотиви і цілі; особа ймовірної жертви; обставини скоєння кримінального правопорушення; способи підготовки, скоєння і приховування кримінального правопорушення; типові сліди кримінального правопорушення та ймовірні місця їх знаходження; механізм слідоутворення; предмет кримінально-протиправного посягання та умови його охорони; знаряддя і засоби скоєння кримінального правопорушення [3, с. 134].

Однак, на нашу думку, зазначений перелік не може бути однаковим та незмінним для всіх видів кримінальних правопорушень, адже в кожному злочині є свої особливості і, відповідно, різні обставини та питання, які належить встановити, дослідити та вивчити. Що ж стосується кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, то, ми вважаємо, що основними елементами їх криміналістичної характеристики будуть: спосіб злочину, предмет злочинного посягання, особа злочинця та типові сліди.

Переважає більшість досліджуваних злочинів, як правило, вчинюється з попереднім підготуванням. Дії для підготування злочину включають: вибір місця і способу вчинення злочину; вибір засобів для виготовлення наркотиків; вибір місця для зберігання наркотиків; вибір об'єкта для їх збуту; розроблення плану вчинення злочину; підбір співучасників і розподіл ролей.

Дії з безпосереднього вчинення аналізованих злочинів диференціюються на декілька різнопланових способів, що утворюють самостійні склади злочинів: незаконне виготовлення, придбання, у тому числі шляхом викрадення, крадіжок; зберігання, перевезення, пересилання, збут наркотичних засобів; контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів. Особливістю незаконного обігу наркотичних засобів є те, що окрема злочинна діяльність (наприклад, незаконне виготовлення, контрабанда і придбання) може бути як самостійною, так і паралельною, пов'язаною воедино підсистемою [4].

Відповідно до Кримінального кодексу (далі – КК) України відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, передбачена статтями 305–322. Якщо ж проаналізувати норми зазначених статей, то до способів вчинення даних кримінальних правопорушень можна віднести:

1) переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю;

2) використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з метою продовження незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів;

3) незаконне виробництво наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

4) незаконне виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

5) незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

6) незаконне зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

7) незаконне перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

8) незаконне пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

9) незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

10) викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

11) привласнення наркотичних засобів, психотропних речовин;

12) вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

13) заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами шляхом шахрайства;

- 14) незаконний посів снотворного маку;
- 15) незаконне вирощування снотворного маку;
- 16) незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- 17) схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- 18) незаконне публічне вживання наркотичних засобів;
- 19) організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- 20) надання приміщення з метою незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- 21) незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин;
- 22) порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів тощо [5].

Слід також зазначити, що з метою приховування злочину іноді використовується так званий «безконтактний спосіб збуту наркотиків», суть якого полягає в тому, що збувальник приховує задалегідь розфасовані наркотичні засоби в різних місцях (у землі, у кущі, під каменем тощо) і після одержання ним грошей вказує покупцю місце знаходження наркотиків. Таким чином, при передачі наркотиків з рук у руки збувальник уникає безпосереднього контакту з покупцем. Приховування справжнього характеру або джерела придбання коштів, явно здобутих у результаті незаконного обігу наркотиків, може виявлятися в розміщенні їх у банки, фінансові й комерційні установи (відмивання грошей) [4].

Звичайно, кожен елемент криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, є надзвичайно важливим, однак в рамках нашого дослідження ми хотіли б окремо зупинитися на типових слідах даних злочинів.

У криміналістичній літературі даний елемент криміналістичної характеристики іноді називається «типовою слідовою картиною вчинення злочину», підкреслюючи його динамічний характер. Багаточисельність слідів, що відбивають властивості особи злочинця, відкриває широкі можливості для її встановлення. Найбільшу цінність являють ті сліди, які дозволяють ідентифікувати особу, що вчинила злочин. Арсенал даних слідів в міру розвитку науки весь час поповнюється [6, с. 281].

Так, на думку, В.М. Шевчука, типові сліди незаконного обігу наркотичних речовин можна поділити на кілька груп: 1) сліди виготовлення, вирощування, наркотичних засобів; 2) сліди зберігання, перевезення, збуту і придбання наркотиків; 3) сліди порушення правил виробництва, придбання, обліку, зберігання, відпуску, перевезення або пересилання наркотичних засобів; 4) сліди споживання наркотиків; 5) сліди впливу наркотичних засобів на організм людини тощо.

До слідів, що вказують на виготовлення наркотичних засобів, належать: а) устаткування або предмети, використовувані на будь-якій стадії технологічного процесу (преси, м'ясорубки, тампони, бинти, просочені бурою речовиною); б) будь-які технологічні матеріали (залишкові речовини, сухий осад); в) кінцевий продукт технологічного процесу (готовий наркотик); г) первинні та вторинні хімічні компоненти або природні речовини; г) пристрій для збору опію-сирцю, спеціальні ножі, посуд, пакувальні матеріали; д) вихідна сировина, до якої можуть додаватися інші компоненти для одержання кінцевого продукту; е) виявлена література, чорнові записи, документація, що містить формули, розрахунки тощо.

При кустарному виготовленні наркотичних засобів на знярядях і засобах злочину залишаються сліди від наркотиків у вигляді мікрочастинок, зберігається їх запах; якщо сировиною для наркотиків була зелена маса коноплі, на долонях рук підозрюваного і під нігтями залишаються сліди у вигляді маси темно-зеленого кольору [4].

Матеріальні сліди стосовно порушення встановлених правил виробництва, придбання, обліку, зберігання, відпуску, перевезення або пересилання наркотичних засобів – це насамперед дані, відображені в різних документах, за якими можна робити висновки про злочинну діяльність певних осіб (розбіжності в документації про прихід і витрату наркотичних засобів; невідповідність відпущених і прийнятих порожніх ампул з-під наркотиків; наявність підчищень у рецептах, слідів травлення в різних облікових документах), а також різні зміни обстановки, викликані злочином: надлишки, нестача, недовкладення, відсутність пломб, невідповідність ампул стандарту, затемнені місця на ампулах та ін.

Крім того, на вживання наркотичних засобів можуть указувати сліди ін'єкцій (уколів) у вигляді дрібнокрапкових або великокрапкових саден, а в окремих випадках – великих рубців із саден, що злилися. Локалізація таких слідів у районі вен може вказувати на систематичне введення лікарських або наркотичних засобів. Варто зауважити, що зазначені сліди можуть бути виявлені й на інших частинах тіла людини. З метою приховування таких слідів наркомани нерідко роблять ін'єкції й у міжпальцьові проміжки, тілесні ушкодження, родимі плями, татуювання та ін. На вживання наркотичних засобів можуть указувати також виявлені пристрої для вживання наркотиків (трубки, шприци тощо), посуд зі слідами-нашаруваннями, мікрочастинками опію-сирцю тощо.

Сліди впливу наркотичних засобів на організм людини виявляються в слідах ін'єкцій, зміни в життєдіяльності споживача наркотиків, у його поведінці тощо [4].

Висновки. Отже, з огляду на все вищезазначене, можемо зробити висновок, що дослідження окремих елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, є надзвичайно важливим для розуміння та вирішення комплексних проблем, пов'язаних з досудовим розслідуванням зазначених злочинів.

Крім того, вивчення та ретельний аналіз типових слідів злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, стають ключовим етапом в їх розкритті та запобіганні, сприяючи ефективній боротьбі з цією серйозною суспільною проблемою. Виділені групи слідів, такі як сліди виготовлення, зберігання, споживання наркотиків та інші, дозволяють здійснювати диференційовану експертизу та ефективно реагувати на різні аспекти наркотичної злочинності. А виявлення устаткування, технологічних матеріалів, кінцевого продукту та інших елементів, пов'язаних із виготовленням наркотиків, стає важливим кроком у розкритті та припиненні діяльності наркоторговців. Деякі ж сліди, такі як запах та мікрочастинки, можуть залишатися при кустарному виготовленні, надаючи додаткові можливості для детекції та затримання злочинців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Статистична інформація / Сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 19.01.2024).
2. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є., Петряєв С.Ю. Криміналістична характеристика в структурі методики розслідування злочинів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 178–190.
3. Шкута О.О. Загальнотеоретичні аспекти криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. Вип. 49. С. 132–135.
4. Шевчук В.М. Розслідування незаконного обігу наркотичних засобів. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17736/1/Shevchuk_R-25.pdf (дата звернення 19.01.2024).
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 19.01.2024).
6. Денисюк С.Ф. Дослідження криміналістичної характеристики незаконного публічного вживання наркотичних засобів. *Юридична наука*. 2020. № 1 (103). С. 277–283.